

Paweł Gługła

KOŚCIÓŁ OLKUSKI W REPREZENTATYWNYM RAPORCIE SŁUŻBY BEZPIECZEŃSTWA Z 1960 ROKU

Wprowadzenie

Pod koniec drugiej wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu komuniści z nadania Moskwy organizowali „nowy ład” w Polsce¹. Należy zauważyć, że nie rozpoczęli od razu swojego prawie półwiekowego urzędowania w Polsce od walki z Kościołem katolickim, klerem, ale z podziemiem niepodległościowym². Zachowały się fotografie, na których Bolesław Bierut i Piotr Jaroszewicz biorą czynny udział w uroczystościach kościelnych, idąc obok prymasa kard. Augusta Hłonda niosącego monstrancję pod baldachimem podczas procesji Bożego Ciała w Warszawie. Demonstracja taka, zwłaszcza Bieruta, miała początkowo pozytywny wydźwięk w polskim narodzie katolickim. W rzeczywistości była to komunistyczna, zimno skalkulowana gra pozorów. Na rozwój wydarzeń i działań komunistów wobec zagadnień kościelnych nie trzeba było długo czekać.

Intensywne rozpracowywanie Kościoła w Polsce komuniści rozpoczęli pod koniec 1947 r. Już dużo wcześniej interesowali się Kościołem katolickim w Polsce, jednakże priorytetem było zwalczanie i eliminacja podziemia antykomunistycznego, nazywanego przez komunistów „bandami”. Warto zaznaczyć, że

¹ Por. M. Kornat, *Jałta – fałszywa wizja pokoju światowego*, [w:] *Jałta. Rzeczywistość, mit i pamięć*, red. S. Łukasiewicz, Warszawa 2019, s. 15–47.

² Zob. T. Ruzikowski (red.), *How Russia rules Poland*, „Polish American Youth Fourier” 1947, 11, s. 2, 8; szerzej: *Pion walki z podziemiem niepodległościowym RBP/MBP 1944–1954*, Warszawa 2016.

resort bezpieczeństwa publicznego sukcesywnie opracowywał i wcielał w życie metody rozpracowywania Kościoła katolickiego i duchowieństwa³. Komunistycznym sygnałem do programowego rozpracowywania i niszczenia Kościoła katolickiego w Polsce była pierwsza narada kierowników (szefów) Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) odbyta w dniach od 13 do 15 października 1947 r. w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego (MBP). Reżyserem i organizatorem tejże narady była dyrektor Departamentu V MBP płk dr Julia Brystygier⁴. Jej programowy referat noszący znamieny tytuł *Ofensywa kleru a nasze zadania* dotyczył wskazania kierunków i wytycznych odnośnie prowadzenia pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa „po zagadnieniach kleru”. Wskazała w nim rolę episkopatu oraz duchowieństwa, mającego do dyspozycji najsilniejszy środek oddziaływania na wiernych – ambonę, a także konieczność pozyskiwania agentury, zwłaszcza wśród kleru oraz rozpracowywanie duchownych o zapatrywaniach antykomunistycznych. Co istotne – inna treść niż pierwotnie referowana przez J. Brystygier została później przesłana do Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa. Być może związane było to z toczonymi dyskusjami podczas owej trzydniowej narady. Zacytujmy fragmenty z wystąpienia Brystygierowej: „W walce przeciw demokratycznemu ustrojowi Państwa Polskiego zaczyna kler polski wysuwać się na pierwszy plan. Dlatego też sprawa przeciwdziałania i zwalczania wrogiej działalności politycznej kleru i obozu katolickiego musi zająć odpowiednie miejsce w pracy organów BP. [...] Zwalczanie wrogiej działalności kleru jest niewątpliwie jednym z najtrudniejszych zadań [...] żeby wroga móc bić, a tym bardziej takiego wroga, jak kler, trzeba go znać, rozpracować”⁵.

³ Zebrane materiały zostały opublikowane w książce A. Dziurok (red.), *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, Warszawa 2004.

⁴ Julia Brystyger z domu Preis (Prajs), (znana także jako Brystygier, Brystyger, Brüstiger, Briestiger), ps. Luna, Krwawa Luna, Daria, Ksenia, Maria, ps. literacki Julia Prajs (ur. 25.11.1902 r. w Stryju, zm. 9.10.1975 r. w Warszawie) – dr filozofii, członek PPR i PZPR, wysoka funkcjonariuszka aparatu bezpieczeństwa w Polsce, dyrektor Departamentu V i III MBP, redaktor w Państwowym Instytucie Wydawniczym. Zob. K. Szwagrzyk (red.), *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, Warszawa 2005, s. 79–80, 92; L. Smosarski, *Brystygier (Brystyger, Brüstiger) Julia*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, red. F. Tych, Warszawa 1978, s. 327–328; M. Piotrowski (oprac.), *Ludzie bezpieki w walce z Narodem i Kościołem. Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978 – Centrala*, Lublin 2000, s. 68, 70, 81, 181, 334.

⁵ Pełny tekst referatu J. Żaryn (oprac.), *Ofensywa kleru a nasze zadania*, [w:] *Dokumenty*

Po latach, w 2012 r., ukazały się w formie edycji źródłowej (z serii „Normatywy aparatu represji”) wytyczne i okólniki J. Brystygier, kierującej V Departamentem MBP⁶. Koniec lat 40. i lata 50. XX w. to czas wyjątkowego terrorkomunistycznego w Polsce, ze szczególnym odniesieniem wobec Kościoła katolickiego, a zwłaszcza duchowieństwa. Warto wymienić najważniejsze i najbardziej nagłaśniane przez komunistów działania w okresie nasilenia terrorkomunistycznego w Polsce: uwięzienie i proces bp. Czesława Kaczmarka – ordynariusza kieleckiego⁷, proces Kurii krakowskiej⁸, uwięzienie i torturowanie abp. Antoniego Baraniaka (sekretarza prymasa A. Hlonda, a następnie S. Wyszyńskiego) – późniejszego metropolity poznańskiego⁹, wreszcie uwięzienie na trzy lata (1953–1956) prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego, na którego „montowano” głośny, w założeniu propagandowy proces sądowy¹⁰, nie wspominając o innych duchownych obojga płci, aresztowanych, poddawanych udrczeniu, torturom i skazywanych na wieloletnie więzienia. Część z nich po 1956 r. odzyskała wolność, niektórzy zostali zrehabilitowani, w pełni dopiero w III RP. Nadto Kościół katolicki w Polsce, a więc zarówno duchowni, jak i wierni, doznawał od komunistycznych decydentów różnego rodzaju szykan i marginalizacji. Apogeum stanowiły zabójstwa duchownych i wiernych świeckich, zwłaszcza skrytobójcze¹¹.

do dziejów PRL. Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody, cz. I: Lata 1945–1947, Warszawa 1994.

⁶ Zob. A. Dziurok, J. Marecki, F. Musiał (wybór i oprac.), *Instrukcje, wytyczne, okólniki dyrektora Departamentu V MBP dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945–1953*, Kraków–Katowice 2012.

⁷ Był to sfingowany przez komunistów proces i wyrok na biskupa kieleckiego Czesława Kaczmarka i innych. Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie ogłosił wyrok, skazujący bp. Czesława Kaczmarka, ordynariusza diecezji kieleckiej, na 12 lat więzienia, skarbnika kurii ks. Jana Danilewicza skazano na 10 lat, ks. Józefa Dąbrowskiego (kapelana biskupa) na 9 lat, prokuratora seminarium duchownego w Kielcach ks. Władysława Widłaka na 6 lat, a s. Walerię Niklewską na 5 lat w zawieszeniu. Proces ten stanowił apogeum antykościelnej kampanii stalinowskich władz w Polsce. Zob. J. Śledzianowski, *Ksiądz Czesław Kaczmarek – biskup kielecki 1895–1963*, Kielce 1991.

⁸ W. Czuchnowski, *Blizna. Proces kurii krakowskiej 1953*, Kraków 2003.

⁹ Ks. Antoni Baraniak w okresie stalinowskim spędził ponad dwa lata w mokotowskim więzieniu na Rakowieckiej, gdzie był torturowany w okrutny i niewyobrażalny sposób. Pełny materiał na jego temat zob. M. Jędraszewski, *Teczki na Baraniaka*, t. 1–2, Poznań 2009.

¹⁰ Zob. np. W.J. Wysocki, *Osaczenie Prymasa*, Warszawa 2002.

¹¹ Szerzej: H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.

1. Lokalny aparat bezpieczeństwa początkiem lat 60. XX w.

Nie wdając się w skrupulatne wyliczanie struktur, nazewnictwa i składu osobowego centrali aparatu bezpieczeństwa w PRL, warto poznać jego lokalne struktury i podporządkowanie. Referat Służby Bezpieczeństwa wchodzący w skład Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej (KP MO) w Olkuszu położonym administracyjnie w województwie krakowskim podlegał w latach 60. XX w. Służbie Bezpieczeństwa Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Krakowie (KW MO). Należy zaznaczyć, że w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych istniały dwa odrębne piony: Milicji Obywatelskiej i zakamuflowanej w niej Służby Bezpieczeństwa. Struktura w tej formie przetrwała do upadku komunizmu w Polsce.

1.1. Wydział IV Służby Bezpieczeństwa Komendy Wojewódzkiej MO (SB KW MO) w Krakowie

Na przełomie lat 50. i 60. XX w. w Wydziale IV SB KW MO w Krakowie, który nadzorował podległe Referaty Służby Bezpieczeństwa (RSB) na terenie województwa krakowskiego, w tym również i powiat olkuski, pracowało 27 funkcjonariuszy zajmujących się zagadnieniami wyznaniowymi, w tym Kościołem katolickim. Naczelnikiem Wydziału IV był mjr Zygmunt Gliński, a jego zastępcami mjr Zbigniew Faryna i kpt. Stefan Tyrpa. Kierownikiem Grupy I był por. Józef Biel, który kierował ośmioosobowym zespołem, natomiast Grupy II był kpt. Paweł Lebieź. W Wydziale IV pracowali poza nimi jako starsi oficerowie operacyjni: kpt. J. Chojnacki, por. H. Król, ppor. W. Kupka i por. T. Pączek oraz oficerowie operacyjni: plut. J. Frydrych i st. sierż. W. Biel oraz sierż. R. Surma, który został zwolniony z pracy w dniu 31 grudnia 1962 r. Grupą III kierował por. Józef Schiller, którego wspomagał ppor. S. Malik, a Grupą IV kpt. D. Dudek, z którym współpracowało dwóch oficerów operacyjnych. W sekretariacie Wydziału IV pracowały: E. Gaździk (sekretarka) i M. Bachulska (maszynistka), a jako kierowca zatrudniony był J. Chytry¹². Skład personalny tegoż Wydziału był w miarę stabilny.

¹² Zob. J. Marecki, *Karmelici bosi w kręgu zainteresowań aparatu bezpieczeństwa PRL na terenie województwa krakowskiego w świetle zachowanych sprawozdań kierowanych do MBP i MSW w latach 1947–1970*, „Folia Historica Cracoviensia” 2004, nr 10, s. 255.

1.2. Kierownictwo Referatu Służby Bezpieczeństwa (RSB) w Olkuszu

Zastępcą komendanta ds. bezpieczeństwa w randze pierwszego zastępcy komendanta ds. SB w Komendzie Powiatowej Milicji Obywatelskiej (KP MO) w Olkuszu był Antoni Wilk¹³, syn ziemi olkuskiej. Warto bliżej zaprezentować tę postać. Urodził się 28 lutego 1924 r. w Krzykawie (pow. olkuski), w rodzinie Jana i Antoniny. „Karierę” w aparacie bezpieczeństwa rozpoczął 15 maja 1945 r. jako wartownik w Miejskim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego (MUBP) w Skarżysku (obecnie woj. świętokrzyskie). Kolejno: od 1 grudnia 1945 r. był do dyspozycji szefa WUBP w Krakowie, od 31 grudnia 1945 r. był wartownikiem w PUBP w Olkuszu. Tamże od 1 października 1947 r. został młodszym referentem Referatu V. W okresie od 22 października 1947 r. do 16 stycznia 1948 r. był słuchaczem XI Kursu w Szkole Specjalnej przy WUBP w Krakowie. Od 1 stycznia 1948 r. był młodszym referentem Placówki Wolbrom PUBP w Olkuszu, następnie od 1 marca 1949 r. referentem Referatu V PUBP w Olkuszu. Od 6 września 1950 r. był słuchaczem Rocznej Szkoły Oficerskiej w Centrum Wyszkożenia MBP w Legionowie. Od 8 sierpnia 1951 r. został przeniesiony do centrali, czyli MBP w Warszawie jako referent Sekcji I Wydziału III Departamentu III MBP. Jednakże już od 1 marca 1952 r. jako starszy referent Sekcji 3 Wydziału III WUBP w Krakowie, skąd po czterech miesiącach awansował na zastępcę szefa PUBP w Wadowicach, a od 15 marca 1954 r. został tam szefem. Po zmianach nazewniczo-organizacyjnych w bezpiecze z dniem 1 kwietnia 1955 r. został oficjalnie mianowany kierownikiem PUdsBP w Wadowicach. W niecałe dwa lata później, od 24 stycznia 1957 r. został awansowany na zastępcę komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Olkuszu (stając się szefem olkuskiej bezpieki)¹⁴.

2. Urząd do spraw Wyznań

Trzeba w tym miejscu wspomnieć o utworzeniu w dniu 19 IV 1950 r. Urzędu ds. Wyznań¹⁵ (UdsW), który był oficjalnym narzędziem komunistów do wal-

¹³ P. Piotrowski (red.), *Aparat Bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. II: 1956–1975, Warszawa 2006, s. 93.

¹⁴ Zob. W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, M. Wenklar, *Ludzie bezpieki województwa krakowskiego. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim. Informator personalny*, Kraków 2009, s. 594–595.

¹⁵ Powołany został ustawą z 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz

ki z Kościołem. Współpracował on z wszystkimi praktycznie ministerstwami na styku państwo–Kościół (przykładowo z ministerstwami finansów, oświaty, kultury, obrony narodowej, budownictwa i oczywiście bezpieczeństwa, które przechodziło w PRL transformacje nazewniczo-organizacyjne). Był on centralnym organem administracji wyznaniowej i szybko stał się wraz ze swoimi terenowymi strukturami w postaci wydziałów (referatów) wyznaniowych przy prezydiach wojewódzkich i powiatowych rad narodowych, jednym z kilku podmiotów odpowiedzialnych za przygotowywanie i wprowadzanie w życie represji wymierzonych w Kościół katolicki, w tym w duchowieństwo i wiernych¹⁶. Referat taki istniał również w Olkuszu, a podlegał Wydziałowi ds. Wyznań w Krakowie, którym kierował wówczas Leon Król¹⁷. Nierzadko funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa (w cywilnych ubraniach) samodzielnie lub wraz z urzędnikami Wydziału/Referatu ds. Wyznań przeprowadzali rozmowy ostrzegawcze i dyscyplinujące kler. Praktykowano taki sposób również w Olkuszu. Świadczą o tym zachowane dokumenty zarówno w zasobach archiwalnych IPN, jak i olkuskiego Referatu ds. Wyznań znajdujące się w Archiwum Narodowym i Archiwum Akt Nowych.

3. Funkcjonariusze olkuskiej Służby Bezpieczeństwa zajmujący się zagadnieniami Kościoła katolickiego lat 60. XX w.

W poniżej edytowanym dokumencie aparatu bezpieczeństwa przewijają się nazwiska funkcjonariuszy, którzy rozpracowywali Kościół katolicki na olkuskim terenie. Warto poznać dwa nazwiska tychże aparatczyków.

Oprócz szefa olkuskiej Służby Bezpieczeństwa Antoniego Wilka, którego biogram podany został powyżej, gorliwie zagadnieniami olkuskiego Kościoła,

państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej, Dz.U. 1950, nr 19, poz. 156.

¹⁶ Por. M. Krawczyk, *Działalność Urzędu do Spraw Wyznań w zakresie tworzenia i obsady stanowisk kościelnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Seria: Administracja i Zarządzanie” 2013, nr 97, s. 143 i n.

¹⁷ Leon Król (ur. 25.10.1914 r.) był podczas II wojny światowej członkiem konspiracyjnego SL „Roch”, po wojnie funkcjonariuszem PUBP w Krakowie. W kwietniu 1955 r. został kierownikiem Sekcji Księży ZBoWiD w Krakowie, a następnie kierownik Wydziału ds. Wyznań Miejskiej Rady Narodowej w Krakowie. Zob. IPN Kr 057/859, Akta personalne funkcjonariusza UB – Leona Króla, imię ojca: Leon; IPN Kr 009/2066, Teczka personalna rezydenta pseudonim „Żurek” dot. Leon Król, imię ojca: Leon.

w tym prowadzeniem agentury w latach 60. XX w. zajmowali się: Władysław Baranik i Witold Kasza¹⁸.

4. Akta olkuskiego aparatu bezpieczeństwa w zasobach Instytutu Pamięci Narodowej

Dzięki powstałemu w 1999 r. Instytutowi Pamięci Narodowej¹⁹ zgromadzono w jego zasobach archiwalnych, w przeważającej ilości, dokumenty wytworzone przez „organa bezpieczeństwa” w latach 1944–1989²⁰. Tocząca się od pewnego czasu dyskusja o upublicznieniu zasobów IPN skłania do opublikowania i poddania analizie jednego reprezentatywnego dokumentu obrazującego Kościół katolicki na ziemi olkuskiej początku lat 60. XX w. Warto pamiętać, że Kościół katolicki na terenie olkuskim przynależał do diecezji kieleckiej, natomiast administracyjnie do województwa krakowskiego.

5. Strona formalno-merytoryczno-zagadnieniowa edytowanego dokumentu

Publikowany poniżej dokument noszący tytuł: *Raport z przeprowadzonej analizy pracy RSB²¹ w Olkuszu po zagadnieniu wyznaniowym* opatrzony jest datą

¹⁸ Witold Kasza ur. 9.06.1926 Kozubów; syn Stanisława i Katarzyny. W okresie 16.05.1947–12.04.1949 służba w Jednostce Wojskowej nr 3013 KBW w Górze Kalwarii koło Warszawy oraz w II Brygadzie KBW w Białymstoku. Praca w aparacie bezpieczeństwa (PUBP Żywiec, placówka w Milówce). Od 16.08.1949 r. słuchacz XV kursu Szkoły Specjalnej przy WUBP w Krakowie. Od 1.05.1952 r. praca w olkuskiej bezpiece. W okresie od 1.06.1975 r. do 5.05.1983 r. jako kierownik, w stopniu kapitana w Sekcji Paszportów KPMO w Olkuszu (podlegającej pod Wydział Paszportów KWMO w Katowicach). Od 1.03.1973 do 31.06.1973 odbył staż w Wydziale Śledczym KW MO Katowice. Zob. IPN Ka 0229/85, akta osobowe i karta Witolda Kaszy.

¹⁹ Instytut Pamięci Narodowej (IPN) – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu to urząd państwowy o uprawnieniach badawczych, edukacyjnych, archiwalnych, śledczych i lustracyjnych. Został powołany 19 stycznia 1999 r. na mocy ustawy z 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (t.j. Dz.U. 2016, poz. 152 z późn. zm.). Instytut ma jedenaście oddziałów w miastach, które są siedzibami sądów apelacyjnych. W kolejnych siedmiu miastach utworzono delegatury oddziałów IPN.

²⁰ Szerzej: F. Musiał (red.), *Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, Kraków 2008.

²¹ RSB, czyli Referat Służby Bezpieczeństwa.

6 lipca 1960 r. i nazwą miejscowości jego wytworzenia – Olkusz²².

Analizowany i przedstawiany jako załącznik do artykułu „Raport” wytworzony został na czternastu jednostronnie zapisanych maszynowo kartach formatu A-4. Jest to egzemplarz nr 1 (z dwóch wytworzonych). Dokument ten opracował oficer operacyjny Wydziału III Referatu Służby Bezpieczeństwa KPMO w Olkuszu E. Fećko.

Edytowany dokument zawiera dwanaście zagadnień²³. Każde zagadnienie rozwinęto w punktach w formie opisowo-sprawozdawczej. Pojawiają się w nim następujące zagadnienia, które można pogrupować jako:

1. opis Kościoła katolickiego na terenie olkuskim, w tym: dekanaty, opis i obsada poszczególnych zgromadzeń zakonnych (na które również „bezpieka” prowadziła bieżącą dokumentację);
2. aktyw katolicki, wchodzący w skład struktur organizacji kościelnych poszczególnych dekanatów i znajdujących się w nich parafii;
3. aktualny wykaz agentury i aktywu katolickiego;
4. prowadzone sprawy agenturalne na poszczególne obiekty kościelne oraz na duchowieństwo;
5. repesje stosowane wobec duchowieństwa;
6. nauczanie religii;
7. sprawy budownictwa sakralnego;
8. współpraca SB z MO;
9. trudności w pracy olkuskiej bezpieki „po linii” zagadnień kościelnych;
10. „punkty zapalne” na olkuskim terenie.

Początkiem lat 60. XX w. wszystkie jednostki Służby Bezpieczeństwa na terenie woj. krakowskiego otrzymały pismo zastępcy Komendanta Wojewódzkiego MO ds. SB w sprawie przesyłania do naczelnika III Wydziału SB w KW MO w Krakowie miesięcznych szczegółowych sprawozdań o sytuacji i stanie pracy „po zagadnieniach wyznaniowych”. Podano przy tym na jakie zagadnienia i sprawy należy szczególnie zwrócić uwagę i jak je raportować. Informacja taka winna była zawierać:

1. dane o aktualnych przejawach wrogiej działalności, jak: wroga propaganda, nielegalne zgromadzenia i wydawnictwa, obchodzenie przepisów prawa w różnych sprawach, nielegalne budownictwo kościelne i sakralne, próby tworzenia nowych parafii, placówek zakonnych itp.;

²² Tekst dokumentu maszynowo przepisała Eugenia Gaździk – maszynistka.

²³ Poszczególnym zagadnieniom przypisano numerację rzymską (I–XII).

2. stwierdzone nowe formy i metody pracy duszpasterskiej;
3. sposób przekazywania przez hierarchię kościelną zaleceń biskupów, kurialistów i księży dziekanów dla dołowego kleru i informacje jak są one oceniane i przyjmowane przez kler, jak i w jakim stopniu kler realizuje te polecenia w swojej pracy duszpasterskiej oraz jakie ta praca daje efekty;
4. dane o wewnętrznych stosunkach, np.: tarcia między biskupami a klerem dołowym, między kurią (kurialistami) a klerem dołowym, klerem świeckim i zakonnym (zakonnkami), klerem a wiernymi, przyczyny (tło) tych tarć;
5. przebieg i tematyka kongregacji dekanalnych;
6. stosunek kleru dołowego do aktualnie wydawanych zarządzeń przez władze państwowe i stopień ich realizacji;
7. formy i środki działania SB, jak np. organizowanie przeciwdziałania wrogiej działalności kleru, wywoływanie lub podniecanie niezadowolonych i tarć, występowanie do kolegów orzekających o ukaranie za poszczególne wykroczenia (należało podać dokładny wykaz ukaranych: za co wymierzono karę, w jakiej formie, jaki organ ukarał itp.).

Zalecano przy tym, aby przekazywane informacje były przygotowywane w skondensowanej, treściwej formie. Każda informacja musiała omawiać kolejno zagadnienia: I. kleru świeckiego, II. kleru zakonnego, III. Aktywu katolickiego łącznie z PAX-em, IV. świadków Jehowy i innych wyznań niekatolickich. Oczywiście nadal obowiązywały meldunki specjalne w sprawach nadzwyczajnych i innych ważnych wydarzeń w terenie oraz meldunki w sprawie punktów katechetycznych²⁴.

Konstrukcja tematyczna raportu narzucona była ogólnie przez centralę (MSW). Chodziło w nim o dwie zasadniczo rzeczy: przejrzystość zagadnień oraz syntetyczność przekazywanych informacji. Nadto, aby informacje zawarte w raporcie odzwierciedlały stan całego terenu danego województwa, a nie tylko samego miasta wojewódzkiego.

Powyższa ekscerpca pochodząca z dokumentu proweniencji SB obrazuje zagadnienia, które miały istotne znaczenie dla ówczesnych działań operacyjnych organów bezpieczeństwa wymierzonych przeciw Kościołowi katolickiemu na terenie województwa krakowskiego, w tym powiatu olkuskiego. Nierzadko, materiały deponowane w archiwum bezpieki były podejmowane na nowo nawet po wielu latach od ich złożenia. Z poszczególnych raportów

²⁴ IPN Kr 039/2, t. 13, k. 7–8, *Pismo zastępcy komendanta ds. SB KW MO w Krakowie z 14 lutego 1962 r.*

robiono wyciągi, które umieszczano w teczkach i porteczkach danych spraw, czy też osób będących w zainteresowaniu aparatu bezpieczeństwa.

Warto nadmienić, że ze sprawozdań, nadsyłanych z poszczególnych komend powiatowych do Wydziału III SB KWMO w Krakowie²⁵ sporządzano raporty zbiorcze, które trafiały do warszawskiej centrali (MSW) i tam były szczegółowo analizowane, a następnie przedstawiane wysokim funkcjonariuszom resortu i PZPR.

W edytowanym dokumencie przewijają się zagadnienia opisowo-liczbowe poszczególnych parafii powiatu olkuskiego, jak i działające w ich strukturach zorganizowane grupy wiernych (komitety kościelne, kółka różańcowe, ministranci, chóry kościelne, rady parafialne), a także duchowieństwo. Poza tym informacje o prowadzonej przez aparat bezpieczeństwa dokumentacji (teczki), wykaz aktualnej agentury (informatorzy i kontakty poufne) z ich krótką, treściwą indywidualną charakterystyką oraz wykaz aktywu katolickiego.

Zapoznając się z raportem należy pamiętać, że dzięki „pracy operacyjnej” bezpieka doskonale była zorientowana w strukturze lokalnego olkuskiego Kościoła katolickiego. Szczególne zainteresowanie Służba Bezpieczeństwa przejawiała wobec duchowieństwa zarówno diecezjalnego, jak i zakonnego obojga płci. W powiecie olkuskim było wówczas 45 księży świeckich, 9 zakonników i 24 zakonnice. Istniało 10 placówek zakonnych (w tym cztery męskie i sześć żeńskich). Był również jeden dom rekolekcyjny. Na wszystkich księży prowadzono te czki (tzw. TEOK-i)²⁶, w których skrzętnie odnotowywano każde zdarzenie, fakt. Olkuska bezpieka, podobnie jak i w innych lokalnych strukturach SB, podzieliła tamtejszy kler na: pozytywny, wrogi i bierny. Podział ten oparto o materiały agenturalne, kontakty poufne i osobiste. Za nieraz błahe, nierzadko wyimaginowane przewinienia, duchowieństwo było dotkliwie karane (wysokimi grzywnami, a nawet więzieniem). W połowie lat 50. XX w. w Olkuszu i powiecie zanotowano oficjalnie zaledwie dwóch pozytywnie ustosunkowanych do władzy „ludowej” księży. Byli to: ks. Jan Chmielewski – proboszcz parafii Jangrot i ks. Stanisław Nawrocki – proboszcz parafii Giebło²⁷.

²⁵ Naczelnikiem Wydziału III SB KW MO Kraków był kpt./mjr/ppłk Jan Gibski (28 XI 1956/1 I 1957–1 VI 1968), a jego zastępcą mjr Adam Chrzastek (1 I 1957–1 X 1970). Por. W. Frazik, F. Musiał, M. Szytma, *Twarze krakowskiej bezpieki...*, s. 57.

²⁶ Zob. R. Dyrz, J. Laska, J. Raźny, E. Zajac, *Teczka ewidencji operacyjnej na księdza. Teoria i praktyka pracy operacyjnej SB*, Kraków 2009.

²⁷ IPN Kr 039/2, t. 7, k. 80–81, *Wykaz księży województwa krakowskiego pozytywnie ustosunkowanych*.

Istotnym dla aparatu bezpieczeństwa był świecki aktyw kościelny. Należy zaznaczyć, że funkcjonariusze „bezpieki” mieli zewidencjonowane poszczególne organizacje przykościelne i skrzętnie odnotowywali ich skład osobowy, a także bieżącą działalność. Nadto nie uszły uwadze bezpieki: Kościół Polsko-Katolicki (KPK) z poważnymi perturbacjami w Bolesławcu, a także sekta świadków Jehowy, na którą to dopiero zaczęto gromadzić materiały operacyjne. Aparat bezpieczeństwa dążył do wywoływania antagonizmów pomiędzy Kościołem rzymskokatolickim, Kościołem Polsko-Katolickim, zarówno na styku duchowieństwa, jak i wiernych, co wielokrotnie się udawało. Świadczą o tym zachowane archiwalia.

Dzięki aktywnej działalności Służby Bezpieczeństwa Kościół olkuski był permanentnie inwigilowany i represjonowany, a Kościół rzymskokatolicki i polskokatolicki jątrzone i operacyjnie celowo podburzane i skłóćcane. Nazywano to „wypadkami olkuskiemi”. Warto jeszcze wspomnieć o nietuzinkowym duchownym – biskupie kieleckim Czesławie Kaczmarku, który był wyjątkowo prześladowany (w tym ciężkim śledztwem i więzieniem) oraz inwigilowany przez komunistów aż do swojej śmierci. Uczestniczył on w wielu uroczystościach olkuskiego Kościoła jako jego biskup²⁸. Z owych wizyt biskupich na olkuskiej ziemi zachowało się szereg zarówno stenogramów, jak i donosów agentury oraz raportów i opracowań aparatu bezpieczeństwa. Czekają one na pełną i kompleksową edycję.

Edytowany dokument

Olkusz, dnia 6 lipca 1960 r.

Ścisłe tajne

Egz. Nr 1

Raport

z przeprowadzonej analizy pracy R[referatu] S[łużby] B[ezpieczeństwa] w Olkuszu po zagadnieniu wyznaniowym

I. W powiecie Olkusz jest: 4 dekanaty, a to: Sułoszowa, Olkusz, Pilica, Wolbrom, 36 parafii, w tym 2 parafie zakonne.

²⁸ Przykładowo można podać IPN Kr 039/2, t. 15, cz. 3, k. 782–783, *Meldunek dot. pobytu biskupa Czesława Kaczmarka na terenie pow. Olkusz z 2 grudnia 1960 r.*

W następujących parafiach świeckich pracują delegowani zakonnicy: Jerzmanowice, Sonspir, Skała, Olkusz, Wolbrom, Strzegowa, Pilica, Kidów, Dobraków, Łany Wielkie, Żarnowiec.

a/ 1. Zakonnice – 4 SS Loretanki w Dzwonowicach, 1 gra na organach, 1 naucza religii w szkołach, 2 jako gospodynie.

3 siostry Jadwiżanki w Rabsztynie – 1 kierowniczką kuchni, 1 laborantka, obie pracując w sanatorium gruźliczym na miejscu, 1 przełożona – zarobkowo nigdzie nie pracuje.

9 SS. Karmelitanek w Wolbromiu – wszystkie pracują i prowadzą przedszkole „Caritas”.

Dom Zakonny SS. Szarytek w Olkuszu – 4 zakonnice, wszystkie pracują jako pielęgniarki w Szpitalu Miejskim w Olkuszu.

2 SS Jadwiżanki w Chechle – obie siostry zatrudnione są przy parafii.

2 SS Karmelitanek w Sułoszowej – obie zatrudnione przy parafii i do pomocy księdzu.

b/ w parafii Bolesław mieszkają oddelegowani przez kurię kielecką 4 zakonnicy Orioniści. Przez agitację starają się odzyskać dobra kościelne obecnie należące do KPK.

2. W powiecie Olkusz jest: 45 księży świeckich, 9 zakonników i 24 zakonnice.

3. Placówek zakonnych męskich jest 4, żeńskich 6.

4. Obecnie czynny jest jeden dom rekolekcyjny, a jeden dom kler planuje wybudować w Grodzisku – dek[anat] Sułoszowa. Punktów katechetycznych nie ma.

5. Aktyw katolicki

a/ Dekanat Sułoszowa – we wszystkich parafiach tego dekanatu, a to: w Sułoszowej, Jerzmanowicach, Przegini, Braciejówce, Jangrot, Imbramowice, Zadrożu, Minodze, Skale – działają po cztery w każdej organizacji przykościelne jak: komitety kościelne, chóry kościelne, kółka ministrantów i kółka różańcowe. Działalności innych organizacji nie spotkano.

b/ Dekanat Olkusz – we wszystkich parafiach dekanatu za wyjątkiem Bolesławia działają po cztery w/wymienione organizacje. Działają one w parafiach Sławków, Olkusz, Goremice, Raclawice, Bukowno Osiedle, Bydlin, Rodaki, Cieślin, Chechło. W Bolesławiu natomiast działają tylko dwie: kółko ministrantów i różańcowe. W KPK działa chór kościelny /Bolesław/.

c/ Dekanat Wolbrom – w dekanacie tym jak i w/wymienionych działają

w każdej z parafii po cztery w/wym. organizacje przykościelne – są to parafie: Gołaczewy, Poręba Górna, Poręba Dzierżna, Dłużce, Wolbrom.

d/ Dekanat Pilecki – w dekanacie tym jak i w/wymienionych działają też po cztery organizacje przykościelne. Działają one w parafiach: Pilica, Biskupice, Kidów, Dzionowice, Chlina, Strzegowa, Łany Wielkie, Dobraków. W Żarnowcu jest tylko trzy organizacje – komitet kościelny, chór kościelny i kółko ministrantów. Zaznaczyć należy, że w w/wymienionych organizacjach za wyjątkiem kółka ministrantów – zrzeszeni są przeważnie ludzie w starszym wieku. Szczególnie licznie przeważają dewotki, (kółka różańcowe).

Wykazy te w dalszym ciągu są na bieżąco uzupełniane, a wytyczne MSW są realizowane.

6. Teczka zagadnieniowa jest prowadzona od 22 III 1958 r. należycie w/g ustalonego wzoru. W teczce panuje porządek, materiały w chronologicznym porządku. Wniosków w tej sprawie nie ma.

7. Na wszystkich księży prowadzone są podteczki. Brak podteczek na księży nowo przybyłych na teren pow[iatu] Olkusz, ze względu na brak w chwili obecnej materiałów na tych ostatnich. Teczki prowadzone są dobrze i czysto. Brak spisów zawartości – zostaną uzupełnione.

8. W RSB Olkusz istnieje podział kleru na: pozytywny, wrogi i bierny. Jednostka opiera go na materiałach agenturalnych, kontaktach poufnych, i kontaktów osobistych.

II. Aktualny wykaz agentury i aktywu katolickiego:

a/ Inf[ormator] ps. „Tomasz” – werbowany 22 X 1959 r. lojalność, stanowisko – proboszcz dekanatu Sułoszowa, doniesień na razie nie pisze, konspiracja przestrzegana, wynagradzany przeważnie raz w kwartale – pieniądze. Możliwości posiada dość duże. Tkwi w sprawie ewid[encyjno] – obserwac[yjnej]. Pozostaje na kontakcie tow. Baranika Władysława. Spotkania odbywają się poza miejscem zamieszkania.

b/ Inf[ormator] ps. „Paweł” – z aktywu katolickiego – werbowany 16 XII 1959 r. lojalność, organista dekanatu Olkusz, doniesień nie pisze sam, konspiracja przestrzegana, wynagradzania nie przyjmuje. Posiada duże możliwości ze względu na zaufanie jakim darzy go przełożony. Tkwi w sprawie ewid[encyjno]-obserwac[yjnej]. Pozostaje na kontakcie tow. Baranika Władysława. Spotkania odbywają się b[ardzo] późnym wieczorem. Przykłady: materiały dość cenne, żyje dobrze z dziekanem.

c/ Inf[ormator] ps. „Czarny” zawerbow[any] 11 IX 1958 r., lojalność, górnik Zakładów Górniczo-Hutniczych Bolesław, doniesienia pisze sam, lecz nie zawsze, konspiracja zachowana, nie jest wynagradzany. Możliwości – kontakt z księżmi rzymsko-katolickimi, nastawiony do sytuacji na swoim terenie. Pozostaje na kontakcie tow. Baranika Władysława. Spotkania odbywają się poza miejscem zamieszkania.

d/ K[ontakt] p[oufny] ps. „Uwodziciel” – ma brata księdza – członek PZPR zarejestrowany 25 V [19]59 r., lojalność, pracownik umysłowy, doniesień nie pisze, nie wynagradzany. Możliwości: często przebywa z księżmi i jeździ z nimi (posiada własny samochód osobowy). Pozostaje na kontakcie tow. Baranik Władysława. Spotkania odbywają się poza Olkuszem.

e/ Inf[ormator] ps. „Kwiatek” – zawerbowany 23 V 1956 r., lojalność, prywatna inicjatywa, pisze doniesienia sam, konspiracja przestrzegana, wynagradzany od przypadku – pieniądze. Możliwości: dotarcie do członków organizacji przykościelnych. Tkwi w sprawie ewid[encyjno]-obserwac[yjnej] na proboszcza dekanatu Sułoszowa. Pozostaje na kontakcie tow. Baranika Władysława. Spotkania poza miejscem zamieszkania lub w L[okalu] K[ontaktowym].

f/ Inf[ormator] ps. „Wacław” – zawerbowany 22 IX 1959 r., lojalność, administrator parafii dekanatu Pileckiego, doniesień sam nie pisze, konspiracja przestrzegana, wynagrodzenia nie przyjmuje. Możliwości: wszystkie materiały przekazuje na bieżąco. Tkwi w sprawie ewid[encyjno]-obserwac[yjnej]. Pozostaje na kontakcie tow. Kasza Wiktora. Spotkania odbywają się w kancelarii parafialnej. Bardzo chętnie udziela wyjaśnień i materiałów.

g/ Inf[ormator] ps. „Janek” – z aktywu katolickiego – werbowany 10 IX 1952 r., lojalność, członek chóru kościelnego dekanatu pileckiego. Doniesienia pisze sam. Wynagradzany przypadkowo – pieniądze. Możliwości: rozpracowuje księdza zakonnego. Tkwi w sprawie ewid[encyjno]-obserwac[yjnej]. Konspiracja przestrzegana. Pozostaje na kontakcie tow. Kasza Witolda. Spotkania odbywają się poza miejscem zamieszkania.

h/ Inf[ormator] ps. „Ostrożny” – z aktywu katolickiego – werbowany 27 IX 1956 r., lojalność, Sekretarz Gr[omadzkiej] Rad[ady] Nar[odowej] dekanatu pileckiego, doniesienia pisze sam. Wynagradzany przypadkowo – pieniądze. Konspiracja przestrzegana. Możliwości: kontakt bezpośredni z księdzem. Tkwi w sprawie ewid[encyjno]-obserwac[yjnej]. Pozostaje na kontakcie tow. Kasza Witolda. Spotkania odbywają się w biurze u informatora po pracy.

i/ Inf[ormator] ps. „Nowak” – z aktywu katolickiego, werbowany 19 VIII 1955 r. lojalność, sołtys w dekanacie pileckim, doniesień nie pisze. Konspiracja zachowana, wynagradzany przypadkowo – pieniądze. Możliwości: osobista znajomość z fig[urantem] sprawy. Tkwi w sprawie ewid[encyjno]-obserwac[yjnej]. Pozostaje na kontakcie tow. Kasza Witolda. Spotkania odbywają się w biurze lub na wolnym powietrzu, z dala od miejsca zamieszkania.

j/ K[ontakt] p[oufny] ps. „Myśliwy” – werbowany w 1959 r., lojalność, prywatna inicjatywa, doniesień nie pisze, nie wynagradzany. Możliwości: kontakt osobisty z figur[antem] sprawy. Tkwi w sprawie ewid[encyjno]-obserwac[yjnej]. Pozostaje na kontakcie tow. Kasza Witolda. Spotkania odbywają się poza miejscem zamieszkania.

k/ K[ontakt] p[oufny] ps. „Wolny” – zarejestrowany w 1960 r., lojalność, organista dekanatu pileckiego, doniesień sam nie pisze. Konspiracja zachowana, nie jest wynagradzany. Możliwości: dotarcie do figur[anta] w sprawie ewid[encyjno]-obserwac[yjnej]. Pozostaje na kontakcie tow. Kasza Witolda. Spotkania odbywają się poza miejscem zamieszkania.

l/ K[ontakt] p[oufny] ps. „Jaskółka” – zarejestrowany w 1960 r., lojalność, energetyk dekanatu Wolbrom, doniesień sam nie pisze. Konspiracja zachowana, nie jest wynagradzany. Możliwości: podaje wiadomości dobre, raczej ogólne. Nie tkwi w żadnej sprawie. Pozostaje na kontakcie tow. Kasza Witolda. Spotkania poza miejscem zamieszkania.

m/ Inf[ormator] ps. „Ojciec” – zawerbowany 16 I [19]53 r., lojalność, administrator parafii dekanatu Olkusz. Doniesień sam nie pisze, konspiracja przestrzegana, nie jest wynagradzany. Możliwości: dobre materiały. Tkwi w sprawie agenturalnego sprawdzenia krypt[onim] „Zbiegły”. Pozostaje na kontakcie Z[astęp]cy Kom[andanta] tow. Wilka Antoniego. Spotkania odbywają się poza miejscem zamieszkania.

n/ K[ontakt] p[oufny] ps. „Nerwowy” – zarejestrowany – marzec 1958 r., lojalność, ksiądz kościoła polsko-katolickiego. Doniesienia czasami pisze, konspiracja zachowana, nie wynagradzany. Możliwości: – dobre wiadomości o poczynaniach księży rzym. – katolickich. Pozostaje na kontakcie Z[astęp]cy Kom[andanta] tow. Wilka A. Spotkania poza miejsce zamieszkania.

2. Kandydaci zablokowani w Wydziale „C” .

a/ Księża świeccy – jeden

b/ Księża zakonnicy – jeden

c/ Osoby świeckie – trzy

1.a/ Opracowanie wszczęte w 1959 r. Ewentualny termin werbunku nastąpi w bieżącym kwartale, kandydata opracowuje Z-ca Kom[andanta] tow. Wilk.

1.b/ Opracowanie wszczęte w czerwcu 1960 r. Ewentualny termin werbunku w bieżącym kwartale. Kandydata opracowuje tow. Kasza Witold.

1.c/ Jedna osoba świecka. Opracowanie wszczęte w styczniu [19]60 r. Ewentualny termin werbunku w bieżącym kwartale. Kandydata opracowuje tow. Baranik Wł[adysław].

Dwie osoby świeckie. Opracowanie wszczęte w maju 1960 r. Ewentualny termin werbunku – w bieżącym kwartale. Kandydata opracowuje tow. Kasza.

Przykłady dobrych, czy złych zetknięć trudno podać, ze względu na specyficzne nieraz warunki przy rozmowach. Materiały napływają systematycznie. W wypadku powyższego należy stwierdzić aktywność w opracowywaniu kandydatów.

III. Sprawy

Ogółem spraw – 12

w tym agenturalnego sprawdz[enia] – 1

ewid[encyjnej] obserwac[ji] – 11

1. Sprawa agenturalnego sprawdzenia krypt. „Zbiegły”, założona 6 II 1960 r. na proboszcza dekanatu Sułoszowa na podstawie materiałów agenturalnych. Podejrzany o występowanie pod fałszywym nazwiskiem, udział w morderstwach Polaków na terenach Wschodnich. Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych istnieje i realizowany jest na bieżąco. W w/wymienionej sprawie pracują: inf[ormator] ps. „Ojciec” i „Tomasz”. Mają bezpośrednie dotarcie do figuranta. Inna agentura nie jest wykorzystywana. Sprawa w chronologicznym porządku.

a/ Sprawa ewidencyjno-obserwacyjna założona 19 IV 1960 r. na dziekana powiatu Olkusz, na podstawie materiałów oficjalnych i agenturalnych. Nr sprawy 4284/M. Sprawa prowadzona na bieżąco. Brak kierunkowego planu przedsięwzięć operacyjnych. W sprawie tej pracuje inf[ormator] ps. „Tomasz”. Ma bezpośrednie dotarcie do figuranta. Inna agentura nie jest wykorzystywana. Sprawa prowadzona w porządku chronologicznym.

b/ Sprawa ewidencyjno-obserwacyjna założona 28 III 1958 r. na dziekana pow. Olkusz na podstawie materiałów oficjalnych, jego wystąpień itp. Nr sprawy 3887/E. Sprawa prowadzona na bieżąco. Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych opracowany i realizowany. W sprawie tej pracuje inf. ps. „Tomasz”

– posiada bezpośrednio dotarcie do figuranta. Ponadto wykorzystywany jest informator ps. „Pilot”. Sprawa prowadzona w porządku chronologicznym.

c/ Sprawa ewidencyjno-obszernyjna założona 21 XI 1958 r. na proboszczu dekanatu Sułoszowa na podstawie materiałów oficjalnych Nr sprawy 3717/F. Sprawa prowadzona na bieżąco. Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych opracowany i realizowany. W sprawie tej pracuje inf. ps. „Kwiatek” i inf. ps. „Eik”. Obaj posiadają pośrednie dotarcie do figuranta. Inna agencja nie jest wykorzystywana. Sprawa prowadzona w porządku chronologicznym.

d/ Sprawa ewidencyjno-obszernyjna założona 15 VII 1958 r. na dziekana pow. Olkusz – na podstawie materiałów agencjonalnych i oficjalnych. Nr sprawy 3883/F. Sprawa prowadzona na bieżąco. Plan przedsięwzięć operacyjnych realizowany na bieżąco. W sprawie tej pracuje inf. ps. „Paweł”, posiada bezpośrednio dotarcie do figuranta. Ponadto wykorzystywani są informatorzy: ps. „Ojciec” i „Słowik” i k[ontakt] poufny „Uwodziciel”. Sprawa prowadzona w porządku chronologicznym.

e/ Sprawa ewid[encyjno]-obszernyjna założona 12 XI 1959 r. na dziekana pow. Olkusz na podstawie materiałów oficjalnych. Nr sprawy 4191/F. Sprawa prowadzona na bieżąco. Opracowany plan przedsięwzięć realizowany na bieżąco. Agencja w tej sprawie brak. Sprawa prowadzona w porządku chronologicznym.

f/ Sprawa ewidencyjno-obszernyjna założona 12 XII 1958 r. na dziekana pow. Olkusz na podstawie materiałów oficjalnych i agencjonalnych. Nr sprawy 3992/F. Przebieg sprawy aktywny – na bieżąco. Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych opracowany i realizowany. W sprawie pracują inf[ormator] ps. „Wacław”, „Nowak” i k.p. „Wolny”. Posiadają dotarcie bezpośrednio. Inna agencja nie jest wykorzystywana. Sprawa prowadzona w chronologicznym porządku.

g/ Sprawa ewidencyjno-obszernyjna założona 20 XII 1955 r. na dziekana pow. Olkusz na podstawie materiałów agencjonalnych i oficjalnych. Nr sprawy 1867/F. Przebieg sprawy na bieżąco. Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych jest realizowany. W sprawie pracują: kontakt poufny ps. „Zbyszek” i kontakt pozaagencjonalny – „Myśliwy”. Posiadają dotarcie bezpośrednio. Inna agencja nie jest wykorzystywana, (w wyjątkowych wypadkach, członkowie PZPR²⁹). Sprawa prowadzona w chronologicznym porządku.

²⁹ Zgodnie z dyrektywami, członkowie PZPR nie mogli być werbowani jako agencja aparatu bezpieczeństwa.

h/ Sprawa ewidencyjno-obszernac[yjna] założona 27 VIII [19]55 r. na proboszcza dekanatu pileckiego na podstawie materiałów agenturalnych i oficjalnych. Nr. sprawy 1326/F. Sprawa prowadzona na bieżąco. Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych jest realizowany. W sprawie pracuje inf. ps. „Ostrożny” – posiada dotarcie bezpośrednie. Inna agenzura nie jest wykorzystywana. Sprawa prowadzona w chronologicznym porządku.

i/ Sprawa ewidencyjno-obszernac[yjna] założona 12 II [19]60 r. na wikariusza dekanatu pileckiego na podstawie materiałów agent[enturalnych] i ofic[jalnych]. Nr. sprawy 4262/F. Sprawa prowadzona na bieżąco. Kierunkowy plan przedsięwzięć opracowany i realizowany. W sprawie pracuje inf[ormator] ps. „Janek” – posiada dotarcie pośrednie. Inna agenzura nie jest wykorzystywana. Sprawa prowadzona w chronologicznym porządku.

j/ Sprawa ewidenc[yjno]-obszernacyjna założona 15 IX [19]59 r. na wikariusza dekanatu Wolbrom na podstawie materiałów agent[uralnych] i ofic[jalnych]. Nr. sprawy 4152/F. Sprawa prowadzona na bieżąco. Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych opracowany i realizowany. W sprawie pracuje inf[ormator] ps. „Sprytny” i k[kontakt] p[oufny] „Jaskółka” – posiadają dotarcie pośrednie. Inna agenzura nie jest wykorzystywana. Sprawa prowadzona w porządku chronologicznym.

k/ Sprawa ewid[encyjno]-obszernacyjna założona 22 XII [19]59 r. na proboszcza dekanatu Wolbrom na podstawie materiałów agenturalnych i oficjalnych. Nr. sprawy 4–234/F. Sprawa prowadzona na bieżąco i aktywnie. Kierunkowy plan przedsięwzięć opracowany i realizowany. W sprawie pracuje informator ps. „Wołodziejowski” posiada dotarcie pośrednie. Inna agenzura nie jest wykorzystywana. Do tej sprawy opracowywany jest kandydat do werbunku. Sprawa prowadzona w porządku chronologicznym.

IV. Aktualna sytuacja polityczna – realizacja – Wielkiej Nowenny:

W okresie Wielkiej Nowenny w dekanatach pow. Olkusz kler robi następujące poczynania: odnawia sanktuaria maryjne, przygotowując domy rekolekcyjne, ogłasza z ambon by nauczyciele, lekarze, pielęgniarki wyjeżdżali na rekolekcje do Częstochowy, przeciwdziałają zarządzeniom państwowym, np. o przerywaniu ciąży. Wysyłają z każdej parafii po dwóch ministrantów do Kielc na rekolekcje. W związku z poleceniem kurii – wysyłają z każdej parafii, do Częstochowy po dwóch aktywistów kościelnych na 4-ro dniowy instruktarz (powody nieznanne – agenzura nie wie nic).

V. Represje

Rok 1957 – danych, dotyczących punktów brak.

Rok 1958

a/ Prokuratorzy:

1 osoba z aktywu katol[ickiego] zatrzymana w areszcie – wyniku brak,

2 osoby z aktywu katol[ickiego] zatrzymano na rozmowy profilaktyczne,

19 osób z katol[ickiego] zatrzymano v związku z wypadkami zaistniałymi po zarządzeniu Min. Oświaty o usuwaniu emblematów religijnych ze szkół,

b/ Sądy:

1 ksiądz świecki – wymierzona kara 1 rok więzienia z zawieszeniem na 4 lata za „wypadki olkuskie”, 4 osoby z aktywu kat[olickiego] – kara w zawieszeniu, dokładnych danych brak, w związku z „wypadkami”,

c/ Kolegia – dokładnych danych brak,

d/ Rozmowy profilaktyczne:

3 księży proszono na rozmowę w związku z zarządzeniem Min[istra] Oświaty, 10 osób wezwano na rozmowę w związku z „wypadkami olkuskimi”.

e/ Sprawy prowadzone przez Wydział Śledczy:

Wydział Śledczy prowadził jedną sprawę – finał – 1 rok więzienia z zawieszeniem na 4 lata (patrz Sądy).

f/ Sprawy prowadzone przez Wydział Finansowy:

Brak danych, czy w/wym. Wydz[iał] prowadził sprawy.

g/ Usunięcia katechetów:

Nie było.

Rok 1959

a/ Prokuratury

1 ksiądz zakonny – aresztem 6 miesięcy z zawieszeniem na 3 lata.

b/ Sądy:

Jak wyżej.

c/ Kolegia:

14 księży ukaranych grzywną pieniężną w wysokości do 1500 zł., za przekroczenia administracyjne.

9 osób świeckich, ukaranych grzywną w wysokości do 600 zł. za przekroczenia administracyjne].

7 osobom świeckim dano upomnienia, za różne mniejsze przekroczenia.

2 księżom dano upomnienia – nie doszukano się przewinień z ich strony.

d/ Z 6-cioma osobami przeprowadzono rozmowy profilaktyczne za przekroczenia administracyjne.

e/ Wydział Śledczy przeprowadził dwie sprawy na 2-ch księży z wyrokiem skazującym – jednego na 6 miesięcy z zawieszeniem na 5 lata, drugiego – / wyrok zapadł w roku 1960/ na 6 miesięcy z zawieszeniem na 4 lata.

f/ RSB nie posiada materiałów na księży karanych przez Wydziały Finansowe,
g/ 2-ch księży usunięto ze szkoły i odebrano prawo nauczania za bicie dzieci,
Rok 1960

a/ Trzech księży ukarano tygodniowym aresztem za niewywiązanie się z nałożonej grzywny /grzywnę wpłacili parafianie ze składek/.

Na jednego księdza rzym[sko]-katolickiego prowadzone dochodzenie za szantaż na osobie ks. narodowego.

Na jednego księdza narodowego prowadzone dochodzenie za kradzież pieniędzy drugiemu księdzu narodowemu.

b/ Toczy się sprawa na dwóch księży za pobicie w szkołach dzieci.

c/ Kolegia:

1 ksiądz ukarany grzywną 800 zł. za wywieszenie flagi watykańskiej.

2-ch księży ukaranych grzywną po 500 zł., za nieprzestrzeganie przepisów sanitarnych i p[przeciw]poż[arowych].

1 ksiądz ukarany grzywną 1500 zł., za organizowanie nielegalnych zgromadzeń.

1 ksiądz ukarany grzywną 1000 zł. za zorganizowanie nielegalnie cmentarza grzebalnego.

1 katecheta – osoba cywilna – grzywną 1500 zł. za nielegalne nauczanie religii w domach prywatnych.

4 osoby cywilne grzywną po 600 zł. za zakłócenie spokoju w czasie wygłaszania referatu światopoglądowego.

2 osoby – za nielegalne zbiórki na cele kościoła – grzywną po 300 zł. każda.

4 osoby zostały przekazane do Kolegium za nielegalne zbiórki na obiekty sakralne.

1 osoba – przekazana do Kolegium za zakłócenie spokoju na odczycie światopoglądowym.

d/ Rozmowy profilaktyczne:

Z 6-cioma księżmi przeprowadzono rozmowę w związku z:

1. Przeprowadzaniem nielegalnym odnawiania kościoła i zatrudniania nie ubezpieczonych pracowników.

2. Opodatkowaniem parafian.
3. Z jednym księdzem za próbę wyrzucenia drugiego księdza z parafii w dniu 1 maja.
4. Za przekraczanie przepisów administracyjnych.
 - e/ Wydział Śledczy prowadził dochodzenie na 2-ch księży za pobicie dzieci i zaniechał ich. Dwie sprawy na 2-ch księży skierowane do Prokuratury – w toku.
 - f/ Spraw prowadzonych przez Wydziały Finansowe nie było.
 - g/ 5-ciu księży usunięto ze szkół za bicie dzieci.
Jeden katecheta cywilny usunięty, ponieważ uczył bez zezwolenia.

VI. Dane o budownictwie sakralnym. Legalne:

- a/ Pilica – dom parafialny powstał w 1958 r. ze składek parafialnych RSB – danych podatkowych nie zna.
- b/ Dobraków – plebania powstała w 1959 r. ze składek parafialnych. Danych podatkowych brak.
- c/ Strzegowa – kaplica przykościelna powstała w 1938 r. ze składek parafialnych. Danych podatkowych brak.
- d/ Bukowno-Osiedle i Rodaki – dwa kościoły w budowie. Na budowę opodatkowali się parafianie. Czy podatki są właściwe, dotychczas nie ustalono.

Nielegalne:

- a/ Raclawice – nagromadzono budulec na budowę kościoła. Materiały zostały skonfiskowane – winnych ukarano.
- b/ Gromada Burki – budowano kaplicę – na skutek interwencji PPRN wstrzymano budowę. Ukarano księdza, który zaczął tam odprawiać nabożeństwa – za nielegalne organizowanie zgromadzeń. Pieniądze z budowy przeznaczono na elektryfikacji wsi.
- c/ Smardzewice – w 1959 r. wybudowano kaplicę przydrożną.
Sprawę przekazano do Kolegium, lecz tam została odłożona a/a.
- d/ Łobzów – w 1958 r. wybudowano kaplicę przydrożną. Postępowania prawnego nie wszczynano.
- e/ Dzwonowice – wybudowano cmentarz grzebalny. Winny ukarany został grzywną 1.000 zł. Obecnie stara się o zezwolenie. /OO Reformaci/.

VII. Po zagadnieniu św. Jehowy na powiecie w chwili obecnej praca zaczyna się dopiero rozwijać. Powiat przystępuje do wyławiania aktywu, ustalania

osób pełnoczasowych[sic!] pracujących w sekcje itp. Ustala się miejsca zebrań, uzupełnia się stan liczebny świadków Jehowy. Sprawa ta wejdzie w stadium organizacyjne i rozwine się z chwilą wypełnienia w/wym. warunków.

Zaznaczyć jednak należy, że wprowadzone są obecnie dwie sprawy ewidencyjno-obszerny na 2-ch św. Jehowy. Jeden z nich został aresztowany i wyrokiem Wojskowej Prokuratury Garnizonowej w Krakowie – za uchylanie się od obowiązku pełnienia służby wojskowej – skazany na 1 rok więzienia. Był to pełnoczasowy[!] świadek Jehowy – tzw. sługa obwołu.

VIII. Wytyczne Komendy Wojew[ódzkiej] M.O. Służby Bezpieczeństwa w Krakowie

w powiecie Olkusz są przestrzegane i realizowane. Obecna praca po linii kleru opiera się na tych wytycznych – stąd poprawa w pracy, co uwidacznia się m. innymi w systematyczności, dobrej znajomości zagadnienia itp.

IX. Współpraca z M.O. układa się raczej średnio. M.O. w powiecie i gromadach wykorzystywane jest do pracy po zagadnieniu kleru dorywczo. Konkretny przykłady trudno podać. Na razie są pewne braki, które z biegiem czasu zostaną wyeliminowane. Zaznaczyć jednak należy, że współpraca z M.O. w stosunku do poprzednich okresów uległa dużej zmianie i układa się lepiej niż dawniej, co jest osiągnięciem obustronnym.

X. Trudności operacyjne na odcinku kleru:

1. Zasadniczą trudnością jest brak ściślejszego powiązania i szybszego reagowania na zagadnienia przejścia sprawy ze strony Wydz[iału] Śledczego. Przykład x. Kastek, i Banaś itp.

2. Nawał pracy mniej operacyjnej, sprawia niejednokrotnie trudność w pracy po zasadniczych zagadnieniach jakimi są: werbunki, opracowywania itp.,

5. Przy przeprowadzaniu werbunku agentury księżowskiej wskazanym by było udzielanie praktycznej pomocy przez pracowników Komendy Wojewódzkiej.

4. Innych trudności i uwag nie ma.

XI. Tzw. „punkty zapalne”:

1. "Bolesław" – sprawa ciągnie się od 1957 r. (wypadki olkuskie). W obecnej chwili sprawa przedstawia się następująco: Księża katolicy starają się o prze-

jęcie z powrotem kościoła i majątku kościelnego, który znajduje się w posiadaniu wyznawców KPK. W Bolesławiu jest Zakład Górniczo-Hutniczy, w którym większość stanowią wyznawcy KPK. W związku z tym istnieją tam ciągłe starcia między nimi a katolikami, a to: z racji pogrzebów, uroczystości kościelnych, na tle religijnym itp.

2. W pewnym okresie w parafii Skała dochodziło do zamieszek, gdzie katolicy na czele z jednym księdzem chcieli w dniu 1 maja siłą wyrzucić tamtejszego proboszcza z parafii. Obecnie ten proboszcz odszedł stamtąd i panuje tam spokój.

3. Wydałem polecenie by pracownicy zbadali w powiecie, czy nie spotyka się tam więcej punktów zapalnych i jakiego rodzaju. Termin 10-dniowy.

XII. Z[astęp]ca Komendanta Powiatowego – uwag nie ma.

Opracował:
Ofic[er] oper[acyjny] Wydz[iału] III:
E. Fećko

Wyk[onano] w 2 egz[emplarzach]

1 egz. Wydz. III.

2 egz. RSB Olkusz.

Druk[owała] E[ugenia]G[aździk]; l[iczba] dz[iennika] 1913.

Źródło: IPN Kr 039/2, t. 15, cz. 3, k. 686–699, *Raport z przeprowadzonej analizy pracy RSB w Olkuszu po zagadnieniu wyznaniowym*, Olkusz 6 lipca 1960 r., oryginał, mps.

Bibliografia

- Czuchnowski W., *Blizna. Proces kurii krakowskiej 1953*, Kraków 2003.
- Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.
- Dyrz R., Laska J., Rażny J., Zajac E., *Teczka ewidencji operacyjnej na księdza. Teoria i praktyka pracy operacyjnej SB*, Kraków 2009.
- Dziurok A. (red.), *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, Warszawa 2004.
- Dziurok A., Marecki J., Musiał F. (wybór i oprac.), *Instrukcje, wytyczne, okół-*

- niki dyrektor Departamentu V MBP dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945–1953, Kraków–Katowice 2012.
- Frazik W., Musiał F., Szpytma M., Wenklar M., *Ludzie bezpieki województwa krakowskiego. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim. Informator personalny*, Kraków 2009.
- How Russia rules Poland*, „Polish American Youth Fourier” 1947, nr 11.
- IPN Ka 0229/85.
- IPN Kr 057/859.
- IPN Kr 009/2066.
- IPN Kr 039/2, t. 7.
- IPN Kr 039/2, t. 13.
- IPN Kr 039/2, t. 15, cz. 3.
- Jędraszewski M., *Teczki na Baraniaka*, t. 1–2, Poznań 2009.
- Kornat M., *Jałta – fałszywa wizja pokoju światowego*, [w:] *Jałta. Rzeczywistość, mit i pamięć*, red. S. Łukasiewicz, Warszawa 2019.
- Krawczyk M., *Działalność Urzędu do Spraw Wyznań w zakresie tworzenia i obsady stanowisk kościelnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Seria: Administracja i Zarządzanie” 2013, nr 97.
- Marecki J., *Karmelici boski w kręgu zainteresowań aparatu bezpieczeństwa PRL na terenie województwa krakowskiego w świetle zachowanych sprawozdań kierowanych do MBP i MSW w latach 1947–1970*, „Folia Historica Cracoviensia” 2004, nr 10.
- Musiał F. (red.), *Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, Kraków 2008.
- Piotrowski M. (oprac.), *Ludzie bezpieki w walce z Narodem i Kościołem. Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978 – Centrala*, Lublin 2000.
- Piotrowski P. (red.), *Aparat Bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. II: 1956–1975, Warszawa 2006.
- Ruzikowski T. (red.), *Pion walki z podziemiem niepodległościowym RBP/MBP 1944–1954*, Warszawa 2016.
- Smolarski L., *Brystygier (Brystiger, Brüstiger) Julia*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, red. F. Tych, Warszawa 1978.
- Szwagrzyk K. (red.), *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, Warszawa 2005.

Śledzianowski J., *Ksiądz Czesław Kaczmarek – biskup kielecki 1895–1963*, Kielce 1991.

Ustawa z 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej, Dz.U. 1950, nr 19, poz. 156.

Ustawa z 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, t.j. Dz.U. 2016, poz. 152 z późn. zm.

Żaryn J. (oprac.), *Ofensywa kleru a nasze działania*, [w:] *Dokumenty do dziejów PRL. Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. I: *Lata 1945–1947*, Warszawa 1994.

SUMMARY

This article contains information and analysis of the Security Service's operational activities against the Catholic Church in Olkusz, based on an archival document produced by the security apparatus. The territory in question belonged administratively to the Krakow Province, while in the church administration it belonged to the Diocese of Kielce. The document includes a number of important issues: a description of the Catholic Church in Olkusz, including deaneries, and the description and staffing of individual religious congregations (for which the security police also kept up-to-date documentation); Catholic activities, being part of the structures of the church organization of individual deaneries and their parishes; a current list of Catholic agents and assets; agent cases conducted against individual church objects and the clergy; repression of the clergy; issues of catechization; cases of religious construction; cooperation between the security division and civic militia; difficulties in the work of the Olkusz security service in church matters; and “hotspots” in Olkusz. Thanks to the agents it acquired, the security apparatus had current information on the functioning of the church in Olkusz, especially the clergy. Therefore, it could effectively watch over the church's activities, neutralize many of its intentions, and punish defiant clergy in various ways. This edited archival document illustrates a wide range of issues dealt with by the Security Service of the 1960s. Its form, and this systematic range of issues, was imposed from above and was compulsory throughout the entire territory of the People's Republic of Poland.

Keywords: Olkusz, Catholic Church, Security Service, 1960s, archival document